

**МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК
ІМЕНІ ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО**

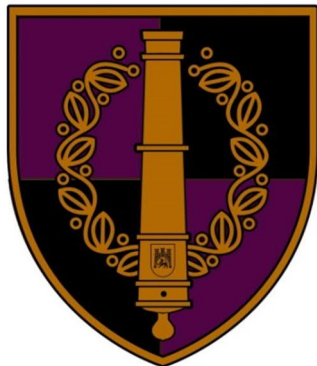

*ДРУГА ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«ЗБРОЯРНЯ: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ОЗБРОЄННЯ ТА
ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ»*

8 жовтня 2021 р.

ЗБІРНИК ТЕЗ ДОПОВІДЕЙ

ЗБРОЯРНЯ

**Львів
Національна академія сухопутних військ
2021**

УДК 94+355.1+356/358+623
3 41

Рекомендовано до друку рішенням
Вченої ради Національної академії
сухопутних військ
(протокол від 03.09.2021 р. № 1)

Укладачі:

*Харук А., Верховтурова М., Шелюх О., Льчук О.,
Плазова Т., Баган А., Стеців Я., Шкоруцька В.*

3 41 Друга Всеукраїнська науково-практична конференція «**Зброяря:**
історія розвитку озброєння та військової техніки» 8 жовтня 2021 р.:
Збірник тез доповідей. – Львів: НАСВ, 2021. – 246 с.
ISBN 978-966-2699-95-1

Матеріали наукового заходу висвітлюють актуальні питання з історії розвитку озброєння та військової техніки українського війська. Представлені дослідження охоплюють історичні етапи від часів Київської Русі до сьогодення.

Наданий матеріал призначений для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, курсантів і всіх, хто цікавиться історією розвитку озброєння та військової техніки українського війська.

УДК 94+355.1+356/358+623

СЕРЕДНЬОВІЧНІ МЕЧІ В ЗАКАРПАТСЬКИХ МУЗЕЙНИХ ЗІБРАННЯХ

Доповідь присвячена артефактам, що перебувають на зберіганні в музейних установах Закарпатської області. Буде розглянуто їх конструкційні та функціональні параметри, а також їх місце та значення у воєнній культурі регіону. Окреме питання – проблеми атрибуції, вивчення та експонування середньовічних мечів у музейній роботі. Артефакти періодично стають предметами дискусії фахівців, критика та аналіз дослідницьких інтерпретацій є складовою доповіді. У музеях на території Закарпатської області зберігається чотири меча західноєвропейського походження різного ступеня збереження, що можуть бути широко датовані X – XV ст. Усі вони вписуються у типологічну систему Еварта Окшотта і мають аналоги серед артефактів центрально-європейської спадщини.

Дейнеко С.М., к.і.н., с.н.с.
Данченко С.О.

КЗ «Харківський історичний музей імені М.Ф. Сумцова»

РАПРА З КОЛЕКЦІЇ ЗБРОЇ ХАРКІВСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ

Друга половина XV – початок XVI ст. стали знаковою добою в історії розвитку холодної клинкової зброї, а саме появою шпаги. У початковий період важкий лицарський меч і шпага використовувалися одночасно, але якщо для шпаги це був період зародження, розвитку і вдосконалення, то для меча розпочалася доба занепаду. Меч втратив свою актуальність внаслідок декількох причин.

По-перше, з'явилася вогнепальна зброя. Лицар в обладунках став вразливим для куль. Зброярі відреагували на це використанням для виготовлення захисного спорядження пластин з більш товстої сталі і винаходом кірас нової форми. Це не тільки істотно підвищило вартість обладунку, але і робило лицаря незграбним і важким. Щоб відновити рухливість воїна, зброярі зменшили захисну площу обладунку, таким чином він став менше, залишаючи ряд незахищених місць. Відповідно, мечі починають трансформуватися, з'являється більш вузький клинок,

пристосований для завдання жалючих ударів. Ефес удосконалюється і краще захищає руку, оскільки найпростіший варіант закінчити бій – відсікти противнику пальці, якими він утримує зброю. Тепер хрестовина, захисні кільця і дуги з'єднуються в єдиний комплекс, трансформуючись у складну гарду.

По-друге XVI ст. – це доба нових технологій у промисловості, в тому числі і металургії. Наприклад, розпочали застосовувати механічні молоти, які приводилися в дію водяними колесами. Відповідно, виробництво вуглецевої сталі стало більш раціональним. Поліпшилася якість продукції, внаслідок чого виробники налагодили її поставки в різні частини Європи у вигляді прутків, а потім доопрацьовували клинки вручну.

По-третє, придворний етикет європейських держав зобов'язав шляхетство до обов'язкового носіння зброї, а постійно ходити з важким і громіздким мечем незручно. Поза полем бою ніхто не носив важкої зброї, тому в разі необхідності відбити напад або врегулювати питання честі можна було набагато легшим і зручнішим клинком. Це послужило ще однією причиною появи шпаги.

До XVI ст. меч ніколи не носили разом з цивільним костюмом, якщо не брати до уваги мандрівників. Але у другій половині XVI ст. ця традиція зазнала змін і холодна зброя стала звичним елементом одягу. Наприкінці XVI ст. так званий цивільний меч видозмінився і лише віддалено нагадував військовий аналог. Клинок став довшим, а ребра потовстішали. До гарди додали додаткові дужки і кільця. Іспанською такий невійськовий меч називався «*espada gregga*» – «меч для одягу», тобто меч, який носять з цивільним костюмом. Французи називали його «*еее гаріеге*», звідки виникло слово «рапіра».

Через доволі велику довжину, іноді понад метр, і потовщені ребра, шпага була досить важкою і не дуже маневреною. Це ефективна зброя для нападу, але під час оборони нею проблематично швидко відбити або блокувати випад противника.

Отже, відбувся розподіл холодної зброї на військову та цивільну, тобто на шпаги і рапіри. Під час війни застосовували важкий, більш широкий клинок – шпагу. Нею можна було завдавати рублені та колючі удари. У мирному житті опонент був без обладунків, тому вважали за краще мати вузький і легкий клинок, призначений головним чином для завдання колючого удару – рапіру. Ефеси шпаг і рапір були однаковими, тому ці види зброї часто плутають. Різниця між шпагою і рапірою лише в розмірі клинка, хоча були винятки.

У фондах Харківського історичного музею імені М.Ф. Сумцова зберігається зразок холодної зброї, його можна ідентифікувати як

рапіру. Хоча у Книзі надходжень ця одиниця зберігання записана як – «Шпага италянская XVI века». Її передали до Харкова зі Станіславського історичного музею (нині – Івано-Франківський краєзнавчий музей) у 1951 році.

Загальна довжина рапіри складає 116 см. Довжина клинка – 101 см (включно з п'ятою). Товщина клинка (п'яти) – 0,85 см. Ширина клинка (максимальна) – 2,3 см. Вага – 950 г.

Зразок за своїми типологічними ознаками відповідає рапірі другої половини XVI століття. Ефес виконаний з ворованої сталі. Дужки перехрестя вигнуті – одна в сторону вістря, а інша – в сторону головки ефеса, утворюючи захисну дужку гарди разом з двома бічними гілками, що сходяться в одне ціле зі сполучної дугою. У бічне кільце ефеса вставлена овальна металева пластинка, перфорована круглими і трикутними отворами. Вона формує щиток для додаткового захисту кисті руки від ударів зброї противника.

Додатковий захист руці надають два бічних пальцевих кільця. Контргарда утворена закритим *ras d'anne* і трьома бічними гілками, що йдуть по іншу сторону гарди і захищають пальці. Трубка зроблена у вигляді крученого стовпця без звуження на кінцях. Для збільшення міцності і запобігання вислизання зброї з руки трубка обмотана плетеним дротом. Головка ефеса витягнутої форми з «гудзиком», в якому розклепана хвостова частина клинка.

Клинок двосічний з короткими (16,5 см довжиною) вузькими долами з обох сторін. На *ricasso*, з одного боку, вибито латинкою напис *S A I N O*, до того ж літера *O* потрапляє під щиток. З іншої сторони можемо бачити напівстерте клеймо, за яким можна розгледіти літеру *S*. Можливо, це перша літера напису, який знаходиться під щитком. За вищезазначеним написом ми з'ясували, що виробником клинка є майстер з Мілана П'єтро Кайно, який працював наприкінці XVI століття. На свої вироби він ставив декілька типів клейм: власне ім'я, три літери – *P. S. M.*, іноді зображення напівмісяця. На жаль, клинки П'єтро Кайно часто підробляли. Наявність маркування частково полегшує визначення виробника зброї, проте слід пам'ятати, що клейма, знаки, фабричні марки, підписи зброярів часто підробляли, іноді навіть у великих масштабах. Наприклад, зображений на клинках знаменитий «вовк, що біжить» - це клеймо німецького міста Пассау і в XV – XVI ст. воно часто використовувалося майстрами із Золінгена, а також зброярами Іспанії. У XVIII – XIX ст. західноєвропейське клеймо «вовчок» використовували кавказькі майстри. Інший важливий момент, який треба враховувати при вивченні клейм – досить широке використання у багатьох країнах клинків іноземного виробництва,

навіть при наявності власних зброярень. Звідси випливає, що найбільш поширеною помилкою при визначенні продуцента холодної зброї є встановлення його національної приналежності за виробничим клеймом на клинку.

На клинку нашої рапіри, на долах, з обох сторін вибито літери. Сторона А: MAP MARMA. Сторона Б: A MPA MRA M. На відстані 70 мм від останньої літери розташовано знак, що нагадує тварину (вовк, лисиця) у стрибку. Хоча це питання дискусійне.

Ще на клинках перших шпаг, найчастіше в долах, позначали латиною імена майстрів, вибиті дуже своєрідним готичним шрифтом. Їх важко прочитати, тим більше, що нерідко трапляються перестановки літер. Декоративні завершення таких написів, зазвичай у вигляді фігури, часто, але помилково, сприймають за клеймо майстра.

На рапірі добре видно розмітку для написання літер у вигляді двох паралельних ліній, у місці закінчення яких знаходиться вищезгаданий (можливий!) знак завершення напису. Такий же знак є і з іншого боку клинка. Нанесені на клинок букви розшифрувати не вдалося. З великою ймовірністю можна стверджувати, що клинок розглянутої рапіри має італійське походження. На жаль, того ж не можна сказати щодо ефеса. Припускаємо, що італійський клинок міг бути куплений окремо, а ефес виготовили вже в іншій країні.

Відомо, що автентичні вироби П. Кайно вирізняються акуратністю маркування. Зазвичай витвори міланського зброяра мають довге *gisasso* і клеймо майстра повністю уміщається на ньому, не потрапляючи під щиток. У рапіри з музею *gisasso* значно коротше і на ньому клеймо повністю не помістилося та потрапило під щиток. Після клейма стоїть літера С, а інша частина напису закрита щитком. На клинку проставлено маркування у вигляді імені майстра, а з іншого боку знаходиться друге напівстерте клеймо, приналежність якого визначити не вдалося. Єдине, що можна сказати, воно не належить П. Кайно. Таким чином, можна припустити, що клинок напевне може бути підробкою. Але це лише гіпотеза, і для того, щоб її підтвердити або спростувати, потрібно провести ретельну експертизу предмета.